

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

МЕТОДИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СВІТЛІ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ СЕМІНАРІЙ ЗАКАРПАТТЯ ХХ СТОЛІТТЯ

METHODOLOGICAL COMPETENCE OF PRIMARY CLASS TEACHERS IN THE LIGHT OF THE ACTIVITIES OF TEACHING SEMINARS OF TRANS-CARPATHTIA IN THE XX-TH CENTURY

Стаття розглядає особливості формування методичної компетентності вчителя початкових класів у контексті діяльності вчительських семінарій Закарпаття ХХ століття. Визначено, що питання підготовки вчителів у Закарпатті безпосередньо залежало від державно-територіальної належності краю, адже тільки в першій половині ХХ століття воно перешло під юрисдикцію різних держав (Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини). Один із найбільш ефективних періодів першої половини ХХ століття, за якого освіта та шкільництво краю здобули суттєвих успіхів, є чехословацький період, у межах якого в учительських семінаріях реалізувався європейський досвід організації підготовки вчителів та система організації методичної роботи педагогів. Педагогічні кадри для потреб краю готували Ужгородська греко-католицька вчительська семінарія (з 1793 р.), Ужгородська греко-католицька жіноча вчительська семінарія (з 1902 р.), Мукачівська державна вчительська семінарія (з 1914 р.). Підготовка вчителів початкових класів у вчительських семінаріях цього періоду зазнала кількісного зростання та підвищення якості підготовки фахівців. Формування методичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів відбувалося в процесі вивчення фахово орієнтованих навчальних дисциплін (педагогіка, методика шкільного навчання, управління школою), проходження педагогічної практики, участі в навчально-методичних курсах. Залучення майбутніх учителів до роботи в педагогічних гуртках виступило важливим засобом формування методичної компетентності, оскільки їх діяльність спрямовувалася на поглиблення педагогічних знань та вдосконалення практики навчання в початкових школах шляхом вивчення досвіду роботи вчителів-практиків. Загалом діяльність тогочасних педагогічних гуртків слугувала майданчиком для вдосконалення методичної компетентності вчителів початкових класів, узагальнення та систематизації актуального педагогічного досвіду.

Ключові слова: вчительські семінарії, вчитель початкових класів, методична ком-

петентність, методична робота, Закарпаття.

The article examines the peculiarities of the formation of the methodical competence of a primary school teacher in the context of the activities of teacher seminaries in Transcarpathia in the XX-th century. It was determined that the issue of teacher training in Transcarpathia directly depended on the state and territorial ownership of the region, because only in the first half of the XX-th century the region came under the jurisdiction of different states (Austria-Hungary, Czechoslovakia, Hungary). One of the most effective periods of the first half of the XX-th century, during which the region's education and schooling made significant progress, is the Czechoslovakian period, within which the European experience of organizing teacher training and the system of organizing the methodical work of teachers was implemented in teachers' seminaries. Pedagogical personnel for the needs of the region were prepared by Uzhhorod Greek-Catholic Teachers' Seminary (since 1793), the Uzhhorod Greek-Catholic Women's Teachers' Seminary (since 1902), and Mukachiv State Teachers' Seminary (since 1914). The training of primary school teachers in teacher seminaries during this period experienced a quantitative increase and an increase in the quality of specialist training. The formation of methodological competence of future primary school teachers took place in the process of studying professionally oriented educational disciplines (pedagogy, school teaching methods, school management), passing pedagogical practice, and participating in educational and methodological courses. Involving future teachers to work in pedagogical circles was an important means of forming methodological competence, since their activities were aimed at deepening pedagogical knowledge and improving teaching practice in primary schools by studying the work experience of practicing teachers. In general, the activity of the pedagogical circles of that time served as a platform for improving the methodological competence of primary school teachers, generalizing and systematizing current pedagogical experience.

Key words: teachers' seminaries, primary school teacher, methodical competence, methodological work, Transcarpathia.

УДК 378:37.011.3-051(477.87) «191/193»
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.1>

Фізеші О.Й.,

докт. пед. наук, професор,
професор кафедри педагогіки
дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Реалізація Концепції «Нова українська школа» вимагає перегляду змісту та форм фахової підготовки вчителів початкових класів, адже «школа українська буде успішна, якщо до неї прийде успішний учитель, – зазначається

в документі. – Він – успішний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає» [6, с. 16]. Важливу роль у цьому процесі належить формуванню методичної компетентності

майбутнього вчителя, готовності до постійного професійного самовдосконалення та особистісного росту. Під «методичною компетентністю» розуміємо «інтегроване особистісне утворення, що відображає теоретичну та практичну готовність педагога до здійснення методичної діяльності в закладі загальної середньої освіти» [8, с. 15]. На наше переконання, процес формування методичної компетентності та готовності до постійного самовдосконалення бере початок у закладі педагогічної освіти та залежить від змісту освіти, який повинен орієнтуватися на «особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до управління освітнім процесом» [6, с. 16]. Окрім того, методична компетентність оформлюється в стійке особистісне надбання впродовж безпосередньої педагогічної діяльності шляхом неперервного та системного підвищення професійної педагогічної кваліфікації. Зауважимо, що сучасний арсенал методів, форм та напрямів формування методичної компетентності є надзвичайно багатоманітним. Разом з тим, заслуговує на увагу набутий історико-педагогічний досвід організації роботи з питань формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів, об'єктивний аналіз якого сприятиме його актуалізації в сучасних умовах підготовки вчителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковий доробок вітчизняних науковців, що досліджує проблеми формування методичної компетентності педагога, є надзвичайно багатограний та різноаспектний. Зокрема, з-поміж множини проблематики можемо виокремити дослідження, які визначають наукові засади організації методичної підготовки майбутнього вчителя (Н. Бібік, В. Бондар, Н. Грицай, О. Мороз, І. Упатова та ін.) та обґрунтовують особливості формування змісту методичної роботи сучасних педагогів (А. Єрмола, Г. Кравченко, Л. Таланова та ін.); дослідження історико-педагогічного досвіду здійснення методичної підготовки в закладах педагогічної освіти (Н. Дем'яненко, Л. Коваль, І. Кравченко, Л. Нікітіна, К. Ткаченко, О. Фізеші, С. Човрій та ін.). Актуальними в контексті нашої публікації є наукові дослідження І. Упатової (2019) щодо проблеми обґрунтування теоретичних і практичних засад системи методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи в сучасному педагогічному закладі вищої освіти, а також наукові розвідки О. Фізеші (2016) та С. Човрій (2021), пов'язані з історією педагогічної освіти Закарпаття тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Історія становлення та розвитку педагогічної освіти в Закарпатті сягає 1793 р., коли в краї було відкрито перший заклад підготовки вчителів для народних шкіл – Ужгородську греко-католицьку півце-вчительську семінарію. На початку ХХ століття для задоволення потреб краю

в кваліфікованих учителях було відкрито ще два заклади – греко-католицьку жіночу вчительську семінарію в Ужгороді (1902) та Мукачівську угорську королівську державну народошкільну вчительську семінарію (1914) [9, с. 67]. В усіх закладах здійснювалася підготовка вчителів, які працювали в народних початкових школах краю та забезпечували рідномовне навчання (угорською, русинською, чеською, румунською, німецькою мовами) в умовах багатонаціонального краю. Питання підготовки вчителів безпосередньо залежало від державно-територіальної належності краю, адже тільки в першій половині ХХ століття Закарпаття входило до складу Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини, які провадили свою освітню політику, в тому числі й у питанні підготовки вчителів як головних ретрансляторів державної освітньої політики. Один із найбільш ефективних періодів першої половини ХХ століття, за якого освіта та шкільництво краю здобули суттєвих успіхів, науковці називають чехословацький період, який, власне, і є предметом вивчення в нашій статті. Зауважимо, що вчительські семінарії в краї діяли до приходу радянської влади (1945 р.), після чого їх було реорганізовано та реформовано за радянським взірцем. До того часу в учительських семінаріях Закарпаття реалізувався європейський досвід організації підготовки вчителів і, зокрема, система організації методичної роботи педагогів, дослідження якої доповнюватиме загальну картину вітчизняної історії педагогіки, освіти та шкільництва.

Мета статті – з'ясувати особливості формування методичної компетентності вчителя початкових класів у контексті діяльності вчительських семінарій Закарпаття ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Систематизація наявних статистичних даних щодо кількісного складу здобувачів педагогічної освіти в учительських семінаріях Підкарпатської Русі (тут: тогочасна назва закарпатських земель, які, відповідно до Конституції, були наділені «найширшою автономією, узгоджуваною з єдністю Чехословацької республіки» [5, арк. 35]), дозволяє констатувати, що їх кількість на початку приєднання закарпатських земель до Чехословацької республіки була вкрай мізерною (табл. 1), щоб забезпечити потреби початкових шкіл краю у фахово підготовлених учительських кадрах.

На цьому наголошувалося й у зверненні Реферату освіти та шкільництва (тут: орган державного управління, який опікувався питаннями освіти та шкільництва краю – О.Ф.) до Президента автономної директорії Підкарпатської Русі щодо нестачі вчителів початкових класів у 400 школах. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми була пропозиція при Ужгородській та Мукачівській учительських семінаріях «устроювати 5 місячні курси для чеських інтелігентних людей» [2, арк. 1].

Таблиця 1

Контингент здобувачів освіти в учительських семінаріях Підкарпатської Русі (1918-1920 рр.)

Назва закладу педагогічної освіти	1918-1919 н.р.	1919-1920 н.р.
Ужгородська греко-католицька чоловіча вчительська семінарія	134	50
Греко-католицька жіноча вчительська семінарія	140	124
Мукачівська державна вчительська семінарія	-	25
Всього:	274	199

Джерело: [1, арк. 1]

Таблиця 2

Динаміка кадрового забезпечення початкових шкіл Підкарпатської Русі (1920-1931 рр.)

Рік	Народні початкові школи з мовами навчання							
	русин.	чехослов.	угор.	нім.	румун.	єврей.	змішана	всього
1920	496	25	186	7	6	-	154	874
1931	1277	449	208	23	14	8	164	2143
Різниця	+781	+424	+22	-16	+8	+8	+10	+1269

Джерело: [12, с. 14]

Та, важливим, на нашу думку, стало прийняття рішення залучити до цих курсів представників місцевої інтелігенції, яка б забезпечила навчання дітей переважної більшості населення краю – русинів: «Директорія согласна съ сим проектом, – зазначалося у відповіді, – но требуе, чтобы на сіи курсы были приняты въ первыхъ на то способні интеллигентніи подкарпатские русины» [2, арк. 18]. Загалом питання кадрового забезпечення початкових шкіл упродовж першого десятиліття перебування закарпатських земель у складі Чехословацької республіки вдалося врегулювати (табл. 2), адже кількість педагогів суттєво зросла, особливо вчителів, які здійснювали навчання в школах з русинською мовою навчання (майже в 2,6 рази), що засвідчує послідовну політику чехословацького уряду в забезпеченні права на здобуття освіти рідною мовою представниками різних національностей, що проживали в чехословацькій державі.

Зауважимо, що підготовка вчителів початкових класів у вчительських семінаріях зазнала не тільки кількісного зростання, але суттєво змінилася і якість підготовки майбутніх учителів. Зокрема, тривалість навчання у вчительських семінарях зросла до чотирьох років, упродовж яких здобувачі вивчали такі навчальні дисципліни: педагогіка, історія педагогіки, психологія, методика шкільного навчання, управління школою, мова (русинська, чеська – як обов'язкові, а угорська, німецька – факультативно), каліграфія, географія, історія, природознавство, фізика, економіка, малювання, гра на музичному інструменті, церковний спів, ручна праця та гімнастика. Упродовж третього та четвертого року навчання семінаристи проходили педагогічну практику в початковій школі. Зазначимо, що кожна з учительських семінарій самостійно формували навчальні плани, залежно від специфіки закладу та контингенту семінаристів.

Якісній фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів в усіх трьох діючих вчительських семінаріях краю сприяло обладнання спеціалізованих кабінетів, а також постійне оновлення навчальної літератури в бібліотеках семінарій. Серед навчальної літератури професійного спрямування важливе місце посідали підручники А. Волошина: «Коротка історія педагогіки для учительських семінарій» (1921 р., 1931 р.), «Педагогіка і дидактика для учительських семінарій» (1923 р.), «О соціальному вихованню» (1924 р.), «Педагогіка і дидактика» (1924 р., 1935 р.), «Методика» (1932 р.), «Педагогічна психологія» (1930 р., 1932 р.), «Методика народно-шкільного навчання» (1935 р.) та ін. Зазначимо, що Августин Волошин при укладанні підручників використовував найновіший педагогічний досвід своїх європейських колег, а також власний багаторічний досвід роботи в учительській семінарії. Адже впродовж 1916-1938 рр. Августин Волошин очолював Ужгородську греко-католицьку чоловічу вчительську семінарію, а цей період дослідники вважають «часом розквіту вчительської семінарії» [11, с. 216]. Бібліотечні фонди також доповнювалися педагогічними журналами «Учитель», «Учительський голос», «Наша школа» та ін., на сторінках яких друкувалися статті з методики навчання та виховання в початкових класах, обговорювалися навчальні програми з різних предметів, підручників, висвітлювався досвід діяльності шкіл в інших європейських країнах тощо. Зазначимо, що педагогічні часописи цього періоду були багатомовними, на їх сторінках публікувалися статті русинською, чеською, угорською мовами, що відповідало запитам тогочасної освіти та шкільництва краю.

Формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів досліджуваного періоду відбувалося в процесі вивчення фахово орієнтованих навчальних дисциплін, проходження

педагогічної практики, участі в навчально-методичних курсах. Наприклад, Рефератом освіти та шкільництва Підкарпатської Русі були зорганізовані триденні адміністративно-методичні курси, мета яких полягала в ознайомленні з особливостями організаційно-управлінських (загальне управління школою, ведення шкільної документації, бібліотечна справа тощо) функцій педагога, а також – у поглибленні знань з методики навчання в початковій школі читання, письма, краєзнавства, малювання, тілесного виховання [3, арк. 54]. Навчання на курсах забезпечували провідні фахівці Реферату освіти та шкільництва Підкарпатської Русі (А. Бартош, Й. Герик) та методисти, автори підручників та численних наукових публікацій тогочасних педагогічних часописів (Ф. Агій, Ю. Ревай та ін.).

Залучення майбутніх учителів до роботи в педагогічних гуртках виступило важливим засобом формування методичної компетентності, оскільки діяльність педагогічних гуртків першочергово спрямовувалася на поглиблення педагогічних знань та вдосконалення практики навчання в початкових школах через вивчення досвіду роботи вчителів-практиків. Зокрема, в одному з протоколів засідань таких гуртків зауважено, що методичну грамотність можна вдосконалювати «постоянным подговорением учителей для самоборозования, чтанием, студией и устраиванием курсов» [4, арк. 32]. Засідання педагогічних гуртків проводилися щомісячно в різних освітніх закладах краю, на яких «обговорювався стан справ шкільної освіти в окрузі, висвітлювалися проблемні питання щодо кількості школопо-винних учнів, створених шкіл та класів, їх матеріального забезпечення, обговорювалися питання методики викладання окремих предметів тощо. В дні засідання педагогічних гуртків у школі, де вони проводилися, необхідно було представити роботу школи – методичну, навчальну та виховну [10, с. 136-137]. Інформація про засідання педагогічних гуртків заздалегідь публікувалася в педагогічному журналі «Учитель», щоб у його роботі могло взяти участь якомога більше педагогів. Програма роботи педагогічного гуртка передбачала: проведення відкритих навчальних занять вчителями школи, в якій проводилося засідання педагогічного гуртка; виступи запрошених учителів, які знайомили зі своєю методикою навчання; обговорення відвіданих занять; відвідування шкільної виставки; виступи директора школи, шкільного інспектора; інформацію про нові бібліотечні надходження; дискусії тощо. Відвідуючи такі заходи, як семінаристи, так і вчителі початкових класів, мали можливість спостерігати за діяльністю своїх колег, обмінюватися досвідом: «діяльність педагогічних гуртків, – зазначав тогочасний шкільний інспектор Підкарпатської Русі Юліан Ревай, – доводить, що

вчительство розпочинає інтенсивну роботу, серйозні дискусії, що принесли йому велику користь» [7, с. 71-72]. Загалом діяльність тогочасних педагогічних гуртків слугувала майданчиком для вдосконалення методичної компетентності вчителів початкових класів, узагальнення та систематизації актуального педагогічного досвіду.

Висновки. Методична компетентність вчителя початкових класів є важливою складовою його загальної педагогічної компетентності, формування якої розпочинається ще в процесі підготовки вчителя в закладах педагогічної освіти (коледжах, інститутах, університетах). Історико-педагогічний досвід учительських семінарій, які діяли в Закарпатті в першій половині ХХ століття, засвідчив, що питанню формування методичної компетентності приділялася належна увага. Зокрема, майбутні вчителі початкових класів під час вивчення фахово орієнтованих дисциплін (педагогіки, методики шкільного навчання, управління школою та ін.) знайомилися з особливостями організації методичної роботи, а в процесі проходження педагогічної практики брали активну участь у роботі навчально-методичних курсів, які організовувалися Рефератом освіти та шкільництва Підкарпатської Русі, а також у засіданнях педагогічних гуртків, на яких знайомилися з педагогічним досвідом учителів-практиків, відвідуючи уроки та приймаючи участь у їх обговореннях. Отож, процес формування методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів у вчительських семінаріях Закарпаття першої половини ХХ століття характеризується як комплексна та системна діяльність, що здійснювалася як у теоретико-методичній, так і в практико орієнтованій площинах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), м. Ужгород, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1920 р.). Оп. 2. Спр. 46. Арк. 1. (Статистичний звіт Ужгородського, Берегівського та Мукачівського шкільних інспекторатів про кількість учнів, які навчаються в середніх учбових закладах з 1918 по 1920 р. 1920 р.).
2. ДАЗО, м. Ужгород, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1919-1920 рр.). Оп. 2. Спр. 53. Арк. 1,18. (Переписка з міністерством освіти і Ужгородською вчительською семінарією про організацію при ній вчительських кадрів 1919-1920 рр.).
3. ДАЗО, м. Ужгород, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1929-1935 рр.). Оп. 2. Спр. 1429. Арк. 54. (Переписка з Міністерством освіти Чехословаччини та шкільним інспекторатом про організацію курсів для учителів по підвищенню ділової кваліфікації 1929-1935 рр.).
4. ДАЗО, м. Ужгород, Ф. 28. (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1929-1932 рр.). Оп. 2. Спр. 1411. Арк. 32. (Протоколи учительських конференцій, які відбулися в 1929-1930 роках, 1929-1932 рр.).

5. ДАЗО, м. Ужгород, Ф. 28 (Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород, 1923). Оп. 2. Спр. 574. Арк. 35. (Текст Конституції Чехословаччини в перекладі 1923 р.).

6. Нова Українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи. К., 2016. 34 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. Дата звернення: 06.02.2024 р.

7. Ревай Ю. Педагогічні кружки. *Учитель*. 1928. Рочник ІХ. С. 69-73.

8. Упатова І.П. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Автореф. дисерт. докт. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (015 – Професійна освіта). Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, МОН України. Харків, 2019. 44 с.

9. Фізеші О.Й. Діяльність закладів педагогічної освіти Закарпаття (друга половина XX – початок XXI століття). *Рідна школа*. 2020. № 2-4. С. 65-69.

10. Фізеші О.Й. Початкова школа на Закарпатті (друга половина XIX – початок XXI ст.): монографія. Ужгород, 2015. 528 с.

11. Човрій С.Ю. Організаційно-педагогічні особливості системи підготовки вчителів у Закарпатті (кінець XVIII – 40-і роки XX століття). Дис. на здобуття наук. ст. канд. пед. наук зі спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Мукачівський державний університет. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти та науки України, Вінниця, 2021. 306 с.

12. Pešina J. Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti. Praha: Statní nakladatelstvo v Praze, 1933. 51 str.